

Teofil Długosz

Z dziejów biskupstwa kijowskiego

Collectanea Theologica 13/1-2, 70-89

1932

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z DZIEJÓW BISKUPSTWA KIJOWSKIEGO.

Przed Wereszczyńskim. — Biskupi i sufragani kijowscy od r. 1592 do 1831. —
Katedra biskupów kijowskich. — Uposażenie biskupstwa kijowskiego. —
Kapituła kijowska. — Parafje diecezji kijowskiej.

Jak tytuł wskazuje, nie mam zamiaru dać tutaj wyczerpującego obrazu diecezji kijowskiej, tylko nieco uzupełnień i sprostowań na podstawie archiwalnego materiału, znajdującego się w Rzymie, a mianowicie procesów informacyjnych, relacyj biskupów kijowskich i Acta Cameraria. Na tych źródłach opierałem się w sposób, odpowiadający ich charakterowi, a więc na Acta Cameraria bez zastrzeżeń przy katalogu biskupów kijowskich, a najostrożniej na zeznaniach świadków w procesach informacyjnych. Chodziło mi głównie o wewnętrzne stosunki w diecezji kijowskiej. Przy katalogu biskupów uwzględniłem z natury źródła tylko prekonizowanych.

PRZED WERESZCZYŃSKIM.

Po Janie Andruszewiczu, który 13 kwietnia 1556 został biskupem łuckim¹⁾, umieszcza Eubel Józefa Sołtana, ale bez dat, nie wie też, co się z nim stało, jak zawakowało biskupstwo kijowskie, że mógł je objąć Mikołaj Pac. I tu nie podaje daty. Po śmierci Paca został biskupem Józef Wereszczyński. Eubel nie ma pewnej daty śmierci Paca: 1580 albo 1589²⁾. Pac został heretykiem, ale nie był kanonicznie pozbawiony biskupstwa i sprawa wakansu nie była jasna. Naprowadza na to podwójny proces informacyjny Wereszczyńskiego: 1589 i 1591. Oba w Krakowie.

¹⁾ Eubel, Hierarchia cath. III. 246.

²⁾ Eubel, Hierarchia cath. III. 181.

Jeden i drugi jest bardzo sumiennie, zwłaszcza pierwszy, trutynowany przez referenta Kongregacji. Pierwszy nie odpowiada jasno na sprawę wakansu, stąd też w drugim pierwszym pytaniem, postawionem świadkowi, jest właśnie sposób wakowania biskupstwa kijowskiego. Ale i ta odpowiedź nie wystarczała. Rozstrzygającą dał Bernard Maciejowski, podówczas biskup łucki, bawiący w Rzymie jako orator Zygmunta III, który 3 lutego 1591 poświadczył jako rzecz powszechnie znaną, że Mikołaj Pac, ongiś biskup kijowski, został z powodu herezji usunięty z biskupstwa kijowskiego i umarł paulo ante annum, a więc 1589. Akt ten jest dołączony do procesu informacyjnego Wereszczyńskiego³⁾.

Zeznania świadków nie dają pewnej podstawy do stwierdzenia, jak długo Pac był biskupem kijowskim. Mikołaj Zebrzydowski, wojew. lubelski, w procesie z r. 1589 zeznaje, że Pac, heretyk, był biskupem kijowskim ponad 20 lat, a dlatego tak długo, bo nikt nie chciał brać tego biskupstwa z powodu szczupłości dochodów⁴⁾. Podobnie określa trwanie Pacowego biskupstwa Jan Oriszewski, ataman kozaków z ramienia króla⁵⁾, w procesie z 1591, a mianowicie, że ponad 20 lat było w posiadaniu Paca, a po śmierci Paca otrzymał nominację królewską Jakób Woroniecki⁶⁾. Pomylił się Oriszewski co do imienia Paca, należy też Maciejowskiemu więcej wierzyć co do daty śmierci Paca, niż jemu. Te dwadzieścia kilka lat można liczyć wstecz od 1589 czy 1591, albo od 1584, t. zn. daty nominacji królewskiej dla Woronieckiego,

³⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, vol. 10. fol. 284. Notum facimus et attestamus Nicolaum Pacz olim episcopum seu potius pseudoepiscopum Kijoviensem propter haereticae pravitatis, qua insordierat, crimen, fuisse a dicta ecclesia Kijoviensi amotum ac illa privatum, eundemque in eiusmodi privatione iam paulo ante annum vitam cum morte commutasse.

⁴⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. fol. 143: Diripiuntur (dochody) enim singulis fere annis a Tartaris, qui ibi sunt in vicinia, a Moschis etiam, ita ut fere nullos redditus habere videatur et ob id per multos annos nemo hunc episcopatum suscipere voluit fuitque in manibus per viginti fere annos et amplius cuiusdam haeretici hominis nomine Pacz.

⁵⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. fol. 278: Generosus dominus Johannes Oriszewski, supremus capitaneus ex brachio sacrae regiae maiestatis exercituum cozachorum nizoviensium circa fluvium Boristonem prope insulam Tartarorum Precop dictam.

⁶⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. fol. 278: Asseruit (Oriszewski) episcopatum hunc per viginti ultra vel circa annos tenuisse ac possedisse haeticum quendam hominem Paulum Pacz.

zależnie więc od tego Pac objął biskupstwo kijowskie ok. 1560, 1565 r.

Według opinii królewskiej, wakowało biskupstwo kijowskie już przed rokiem 1584, bo w tym roku otrzymał Jakób Woroniecki nominację od Stefana Batorego. W przybliżeniu określa czas nominacji królewskiej list Zygmunta III do papieża z 5 maja 1589, że Stefan Batory przedstawił Woronieckiego Grzegorzowi XIII na biskupstwo kijowskie, ale on przez całe cztery lata nie postarał się o zatwierdzenie u Stolicy Apostolskiej⁷⁾.

Wtedy nastąpiła nominacja królewska Józefa Wereszczyńskiego.

BISKUPI KIJOWSCY OD R. 1592—1831.

Józef Wereszczyński był prekonizowany na biskupstwo kijowskie na konsystorzu 5 czerwca 1592. Po nominacji królewskiej odbyły się w jego sprawie dwa procesy informacyjne: w 1589 i 1591 r., oba w Krakowie. Papież pozwolił mu zatrzymać opactwo sieciechowskie z powodu skromnych dochodów biskupstwa kijowskiego i udzielił mu dyspensy od braku doktoratu⁸⁾. Wereszczyński sakry biskupiej nie przyjął, jak wynika z zeznań świadków w procesie informacyjnym jego następcy, a mianowicie: Stanisława Krasieńskiego, archidjakona krakowskiego⁹⁾, Jana Krasieńskiego, kantora katedry krakowskiej¹⁰⁾ i Jana Sarnickiego, oficjała generalnego diecezji kijowskiej¹¹⁾. Wereszczyński zmarł w Torczynie, ulubionej siedzibie biskupów łuckich 26 marca 1598, jadąc na sejm do Warszawy¹²⁾.

Krzysztof Kazimirski, prepozyt i kanonik tarnowski, był prekonizowany na biskupstwo kijowskie po śmierci Wereszczyńskiego 5 maja 1599. Proces informacyjny odbył się w Krakowie 1598 r. Papież pozwolił mu zatrzymać kanonikat i prebendę t. zw. Łukową. Żaden ze świadków nie mówi, że był kiedykolwiek arjaninem, albo by rodzice jego nie byli katolikami, a takie sprawy wychodzą na jaw w procesach informacyjnych¹³⁾. Zmarł w 1618 r.

⁷⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. fol. 280.

⁸⁾ A. Cam. 13. p. 10.

⁹⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, vol. 10. p. 137 vo.

¹⁰⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, vol. 10. p. 139.

¹¹⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, vol. 10. p. 141.

¹²⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, vol. 10. p. 141.

¹³⁾ A. Cam. 13. p. 116 vo.

Bogusław Radoszewski, opat świętokrzyski, został prekonizowany 17 czerwca 1619 r.¹⁴⁾, na łuckie przeniesiony 6 czerwca 1633¹⁵⁾. Papież pozwolił mu zatrzymać opactwo świętokrzyskie i udzielił dyspensy od braku doktoratu.

Andrzej Szodrski prekonizowany 9 stycznia 1634¹⁶⁾, na przemyskie przeniesiony 13 sierpnia 1635¹⁷⁾. Papież pozwolił mu zatrzymać prepozyturę gnieźnieńską, kantorję krakowską, prepozyturę poznańską, dziekanat kolęgiaty łuckiej i polecił erygować prebendę teologa i penitencjarza, założyć seminarjum i naprawić dom biskupi¹⁸⁾.

Aleksander Sokołowski prekonizowany 21 lipca 1636¹⁹⁾. Zmarł 1644. Papież udziela mu dyspensy od braku doktoratu i poleca naprawę katedry i domu biskupiego, powiększenie zaopatrzenia zakrystji, założenie seminarjum i Mons pietatis²⁰⁾.

Stanisław Zaremba, cysters, prekonizowany 9 kwietnia 1646²¹⁾. Zmarł 1648. Papież pozwolił mu zatrzymać opactwo sieciechowskie w administracji i polecił naprawę katedry i domu biskupiego według sił, erygowanie prebendy teologa, założenie seminarjum i Mons pietatis²²⁾.

Jan z Leszna, prekonizowany 21 kwietnia 1655²³⁾, przeniesiony na chełmińskie 10 stycznia 1656²⁴⁾. Papież pozwolił mu zatrzymać komendę cysterskiego opactwa w Paradyżu i polecił dostateczne zaopatrzenie zakrystji, stworzenie prebendy teologa i penitencjarza, założenie seminarjum i Mons pietatis²⁵⁾.

Tomasz Ujejski, prekonizowany 3 kwietnia 1656²⁶⁾, zrezygnował 1677. Papież pozwolił mu zatrzymać komendę klasz-

¹⁴⁾ A. Cam. 15. p. 125 vo.

¹⁵⁾ A. Cam. 17. p. 40 i n.

¹⁶⁾ A. Cam. 17. p. 61 vo i n.

¹⁷⁾ A. Cam. 17. p. 97 vo.

¹⁸⁾ A. Cam. 17. p. 61 vo i n.

¹⁹⁾ A. Cam. 17. p. 121.

²⁰⁾ A. Cam. 17. p. 121.

²¹⁾ A. Cam. 19. p. 61 vo.

²²⁾ A. Cam. 19. p. 61 vo.

²³⁾ A. Cam. 19. p. 259 vo.

²⁴⁾ A. Cam. 19. p. 274 vo.

²⁵⁾ A. Cam. 19. p. 259 vo.

²⁶⁾ A. Cam. 19. p. 279.

toru plockiego, prepozytury i kanonikatu warmińskiego, koadjutorji kustodji gnieźnieńskiej, które posiada z dyspensą apostolską²⁷⁾.

Jan Stanisław Witwicki, prekonizowany 12 czerwca 1679²⁸⁾, przeniesiony na łuckie 25 maja 1682²⁹⁾. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu, pozwolił zatrzymać kanonikat warszawski w poznańskiej diecezji, komendę opactwa plockiego benedyktynów kongregacji kasyńskiej, prepozyturę kolegiaty ołyckiej dla utrzymania godności senatorskiej, bo prawie cała diecezja zajęta przez schizmatyków³⁰⁾.

Andrzej Załuski, prekonizowany 15 listopada 1683³¹⁾, przeniesiony na plockie 15 października 1692³²⁾. Papież pozwolił mu zatrzymać komendę cysterskiego opactwa w Wąchocku, kancelarjat gnieźnieński, kanonikat i prebendę krakowskich kościołów, prepozyturę jarosławską, scholasterję łączyczką³³⁾.

Mikołaj Stanisław Święcicki, prekonizowany 25 lutego 1697³⁴⁾, przeniesiony na poznańskie 18 maja 1699³⁵⁾. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i pozwolił na zatrzymanie klasztoru trzemesznieńskiego kanoników regularnych i dziekanatu poznańskiego³⁶⁾.

Jan Paweł Gomoliński, prekonizowany 30 marca 1700³⁷⁾, umarł 1711. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i pozwolił zatrzymać prepozyturę jaworowską na pięć lat, uznać za wakujący archidiaconat plocki, który Gomoliński posiadał³⁸⁾.

Walenty Maciej Arcemberski, prekonizowany 29 maja 1715³⁹⁾, zmarł 1717. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i pozwolił na zatrzymanie komendy benedyktyńskiego opactwa sieciechowskiego, prepozytury poznańskiej, kanonikatu i prebendy

²⁷⁾ A. Cam. 19. p. 279.

²⁸⁾ A. Cam. 23. p. 11vo i n.

²⁹⁾ A. Cam. 23. p. 108.

³⁰⁾ A. Cam. 23. p. 11vo i n.

³¹⁾ A. Cam. 23. p. 135.

³²⁾ A. Cam. 24. p. 31vo.

³³⁾ A. Cam. 23. p. 135.

³⁴⁾ A. Cam. 24. p. 164.

³⁵⁾ A. Cam. 24. p. 220vo i n.

³⁶⁾ A. Cam. 24. p. 164.

³⁷⁾ A. Cam. 25. p. 5 i n.

³⁸⁾ A. Cam. 25. p. 5 i n.

³⁹⁾ A. Cam. 26. p. 221.

kolegiaty warszawskiej⁴⁰). Na jednej kongregacji generalnej, odbytej po konsystorzu, odmówiono mu *via secreta*⁴¹) (15 kwietnia 1715), na drugiej (6 maja 1715) przyznano⁴²).

Jan Tarło, kapłan krakowskiej diecezji I. V. D., prekonizowany 5 grudnia 1718⁴³), przeniesiony na poznańskie 15 marca 1723⁴⁴). Papież pozwolił mu zatrzymać archidiaconat krakowski, dekanat kolegiaty Wszystkich Świętych diecezji krakowskiej i prepozyturę w Chrobrzy, diec. krakowskiej⁴⁵).

Samuel de Ossa Oźga, kapłan diecezji lwowskiej, prekonizowany 27 września 1723⁴⁶), zmarł 1756. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i pozwolił zatrzymać prepozyturę lwowską, parafję w Sokalu i w Nabroży⁴⁷).

Kajetan Sołtyk, kapłan diecezji krakowskiej I. V. D., prekonizowany na biskupa Emausensis i zamianowany koadjutorem *cum futura successione* Samuela Oźgi, liczącego ponad 70 lat, który z powodu wieku i słabości do obowiązków pasterskich *omnino inhabilis*, 22 wrześnią 1749⁴⁸). Papież pozwolił mu zatrzymać kanonikat i prebendę katedry krakowskiej, scholasterję kolegiaty łączyckiej w diecezji gnieźnieńskiej, *officium coadiutoris cum futura successione* prepozytury metropolitalnej gnieźnieńskiej, z poleceniem, by założył seminarjum w trzy lata od uzyskania następstwa na obu koadjutorjach; jeśli by nie założył, to prepozytura *vacet eo ipso*. Nadto polecił mu papież stworzenie prebendy teologa i założenie *Mons pietatis*⁴⁹). Biskupem kijowskim został Sołtyk w 1756, przeniesiony na krakowskie 12 lutego 1759⁵⁰).

Józef Andrzej Załuski, kapłan diecezji gnieźnieńskiej S. Th. et I. V. D., prekonizowany 24 września 1759⁵¹). Zmarł 1773. Papież pozwolił mu zatrzymać komendę opactw cysterskich

⁴⁰) A. Cam. 26. p. 221.

⁴¹) A. Cam. 26. p. 217.

⁴²) A. Cam. 26. p. 219.

⁴³) A. Cam. 27. p. 88 i n.

⁴⁴) A. Cam. 28. p. 18.

⁴⁵) A. Cam. 27. p. 88 i n.

⁴⁶) A. Cam. 28. p. 43 i n.

⁴⁷) A. Cam. 28. p. 43 i n.

⁴⁸) A. Cam. 33. p. 278.

⁴⁹) A. Cam. 33. p. 278.

⁵⁰) A. Cam. 35. p. 188.

⁵¹) A. Cam. 35. p. 227 i n.

B. Mariae de Fonteneto eduen ac etiam B. Mariae de Villavio Betuac Meten. et Vachocen. i prepozytury kolegiaty warszawskiej, kanonikatu i prebendy katedry krakowskiej i polecił stworzyć prebendę teologa i penitencjarza, założyć seminarjum i Mons pietatis ⁵²).

Franciszek Kandyd Ossoliński, biskup Dardanensis, mianowany koadjutorem cum futura successione Józefa Andrzeja Załuskiego 20 grudnia 1773 ⁵³), zmarł 1783. Papież pozwolił mu zatrzymać dziekanat stanisławowski lwowskiej diecezji, probostwo Worów diec. poznańskiej i polecił naprawić katedrę, zaopatrzyć zakrystję w rzeczy potrzebne ad pontificalia, stworzyć prebendę teologa i penitencjarza, założyć seminarjum i Mons pietatis ⁵⁴).

Kasper Kolumna Cieciszewski, kapłan poznańskiej diecezji, prekonizowany na biskupstwo Tebasteńskie 29 maja 1775 i mianowany koadjutorem cum futura successione Franciszka Ossolińskiego, nie mogącego z powodu sejmów w Warszawie w ciężkich czasach dla Rzeczypospolitej spełniać obowiązków pasterskich ⁵⁵). Papież pozwolił mu zatrzymać kanonikat i prebendę kolegiaty warszawskiej, parafję zbuczynską diecezji krakowskiej, udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i polecił zbudować dom biskupi, zakrystję zaopatrzyć w rzeczy potrzebne ad pontificalia, stworzyć prebendę teologa i penitencjarza, założyć Mons pietatis ⁵⁶). Biskupem kij. został w r. 1783. Zmarł 1831.

SUFRAGANI KIJOWSCY.

Stanisław Gianotti, (?) Ord. S. Augustini canonicorum regularium, prekonizowany na biskupstwo fesseńskie in p. inf. 1 grudnia 1659 ⁵⁷) i z powodu obecnych klęsk w tym kraju przeznaczony tym razem na sufragana kijowskiego — (ordynariusz niewymieniony). Papież pozwolił mu zatrzymać prepozyturę św. Jana Chrzciciela w Gnieźnie i wyznaczył z kijowskiej mensy biskupiej 300 dukatów węgierskich ⁵⁸).

⁵²) A. Cam. 35. p. 227 i n.

⁵³) A. Cam. 37. p. 264 i n.

⁵⁴) A. Cam. 37. p. 264 i n.

⁵⁵) A. Cam. 38. p. 75vo i n.

⁵⁶) A. Cam. 38. p. 75vo i n.

⁵⁷) A. Cam. 20. p. 100.

⁵⁸) A. Cam. 20. p. 100.

Józef Łaszcz, biskup antipatreński, sufragan chełmski, prekonizowany 7 sierpnia 1741 na koadjutora cum futura successione Samuela Oźgi⁵⁹⁾). Papież pozwolił mu zatrzymać kancelarjat gnieźnieński i probostwo w Brodach diecezji łuckiej, postanowił, że eo ipso ustaje jego sufragania chełmska, polecił, gdy zostanie biskupem kijowskim, wybudować dom biskupi, stworzyć prebendę teologa i penitencjarza, założyć seminarjum i Mons pietatis⁶⁰⁾). Sufraganem chełmskim (prekonizacja) został 23 czerwca 1738. Papież pozwolił mu zatrzymać kancelarjat gnieźnieński i komendę opactwa hebdowskiego⁶¹⁾). Łaszcz umarł 31 stycznia na 1 lutego 1748⁶²⁾).

Kajetan Sołtyk prekonizowany na koadjutora kijowskiego cum futura successione 22 września 1749.

Józef Olendzki, kapłan diecezji chełmskiej, pijar, prekonizowany na biskupa kambysopolitańskiego 24 stycznia 1763⁶³⁾) i wyznaczony na sufragana kijowskiego. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i wyznaczył 300 dukatów de camera na kijowskiej menzie biskupiej⁶⁴⁾).

Antoni Gorczyński, kapłan diecezji łuckiej, prekonizowany na biskupstwo korońskie 18 grudnia 1769⁶⁵⁾) i wyznaczony do pomocy ad pontificalia Józefowi Załuskiemu. Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu i pozwolił zatrzymać dziekanat kijowski, probostwo w Cudnowie diecezji kijowskiej i w Dubnie diecezji łuckiej⁶⁶⁾).

Franciszek Ossoliński prekonizowany na koadjutora Józefa Załuskiego 20 grudnia 1773.

Kasper Kolumna Cieciszowski prekonizowany na koadjutora Franciszka Ossolińskiego 29 maja 1775.

Franciszek Remigjusz Zambrzycki, kapłan diecezji płoc-

---

⁵⁹⁾ A. Cam. 32. p. 41.

⁶⁰⁾ A. Cam. 32. p. 41.

⁶¹⁾ A. Cam. 31. p. 178vo i n.

⁶²⁾ Orłowski K., *Defensa biskupstwa i diecezji Kijow. Lwów 1748*, str. 114.

⁶³⁾ A. Cam. 35. p. 393.

⁶⁴⁾ A. Cam. 35. p. 393.

⁶⁵⁾ A. Cam. 37. p. 31vo.

⁶⁶⁾ A. Cam. 37. p. 31vo.

kiej, prekonizowany na biskupstwo dardaneńskie 10 grudnia 1781⁶⁷⁾ i wyznaczony na sufragana kijowskiego (ordynariusz niewymieniony). Papież udzielił mu dyspensy od braku doktoratu, wyznaczył 300 dukatów *de camera* z kijowskiej menzy biskupiej i pozwolił na zatrzymanie kanonikatu i prebendy kijowskiej, *parochialis eccl. Garensis et parochialis eccl. Tudovicensis Posnan. et Plocen. respective dioec.*⁶⁸⁾.

Michał Pałucki, kapłan diecezji kijowskiej, I. V. D., prekonizowany na biskupstwo adrateńskie 19 grudnia 1791⁶⁹⁾ i wyznaczony do pomocy Kasprowi Cieciszowskiemu *in pontificalibus aliisque pastoralibus muneribus obeundis*, ale tylko za pozwoleniem Cieciszowskiego. Papież pozwolił mu zatrzymać prepozyturę wielednicką, archidiaconat czernichowski, kanonikat i prebendę kijowską⁷⁰⁾.

W katalogu biskupów i sufraganów kijowskich za czas od 1592 do 1791 występuje 25 osób. Posiadają one 52 beneficjów. Niektóre nie mają żadnego poza biskupstwem, niektóre posiadają do czterech. Na dodatkowe uposażenia biskupów i sufraganów składają się opactwa, kanonje katedralne, kolegiackie, a nawet probostwa. Występują następujące miejscowości: Brody, Chroberz, Cudnów, Czernichów, Dubno, Garc (?), Gniezno (5 razy), Jarosław, Jaworów, Kijów (2), Kraków (6), Lwów, Łęczycza (3), Nabróż, Ołyka, Paradyż, Płock (2), Poznań (6), Sieciechów (3), Sokal, Stanisławów, Św. Krzyż, Tarnów, Trzemeszno, Tudowiec(?), Warszawa (5), Wąchock (2), Wieledniki, Worów, Zbuczyn.

KATEDRA KIJOWSKA.

O katedrze biskupstwa kijowskiego, jak długo była w Kijowie, mówi tylko jeden świadek z procesu Wereszczyńskiego (1589), Mikołaj Myszkowski, prepozyt pułtuski i kanonik krakowski, mianowicie, że jest *collapsa funditus*⁷¹⁾. W procesie (1591) podaje Jan Oriszewski, królewski ataman kozaków niżowych, że niema katedry, bo zniszczona napadami, że nominat (Wereszczyń-

⁶⁷⁾ A. Cam. 39. p. 176vo i n.

⁶⁸⁾ A. Cam. 39. p. 176vo i n.

⁶⁹⁾ A. Cam. 40. p. 276vo i n.

⁷⁰⁾ A. Cam. 40. p. 276vo i n.

⁷¹⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. p. 115vo.

ski) stara się, by na katedrę zamienić prawosławną cerkiew św. Zofji, która jest w Kijowie największa⁷²⁾). Chodzi tu o katedrę metropolitów kijowskich. Wereszczyński w swym „Sposobie osady nowego Kijowa“ pisze w 1595 r. o katedrze kijowskiej, że z niej „i szczytku niemasz“, ale oświadcza, że przy nowej osadzie Kijowa on bierze na siebie budowę katedry. I tak zostało do czasów Kazimirskiego⁷³⁾). Podobnie zeznają świadkowie w procesie Kazimirskiego 1598: Stanisław Krasieński, archidiakon krakowski, że niema katedry⁷⁴⁾, a Jan Sarnicki, oficjał kijowski, który przez dwa lata był w Kijowie, mający 40 lat, że katedra jest pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, drewniana, ex nimia putredine collapsa est, solum altare ex muro erectum in eodem loco consistit⁷⁵⁾). Zeznanie tego świadka nie sprzeciwia się poprzednim, jest tylko jego objaśnieniem, że katedry do 1598 r. niema, ale nie wskutek najazdów, lecz zaniedbania.

Kazimirski, przybywszy do diecezji kijowskiej, nie miał katedry. By temu zaradzić, wybudował w Faustowie (Chwostowie), mieście biskupiem, drewniany kościół w pierwszym czteroleciu swych rządów, w drugim zaopatrzył go w przybory kościelne i obrazy święte. Tutaj też wybudował dom biskupi. Miasto uczynił obronem i zaopatrzył je w prochy i tarcznice. Na katedrę w Kijowie zaczął w 1607 r. zwozić kamienie, cement i cegłę. W następnym roku spodziewał się mieć cały materiał i rozpocząć budowę⁷⁶⁾). Przed 1619 r. była już w Kijowie murowana katedra,

⁷²⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. p. 278vo.

⁷³⁾ Wereszczyński, X. Józef, Sposób osady nowego Kijowa. Kraków 1595, str. 5.

⁷⁴⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. p. 138.

⁷⁵⁾ Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. p. 140vo.

⁷⁶⁾ Congr. Concilii. Relacja Krzysztofa Kazimirskiego z roku 1607: *Suscepto episcopatu in reliquiis patrimonii ecclesiastici oppido fecissem recenter locato templum primo quadriennio de lignis aedificandis curavi. Secundoque quadriennio apparatu ecclesiastico imaginibusque sacris ornavi, quam ad tempus certum loco cathedrae habeo. In eodem oppido munitionem pro securitate episcopali et intra eam domum pro residentia in dioecesi, quam nullam inveneram, aedificavi. Eandem bombardis ac pulveribus pericula incursionum passus hoc secundo quadriennio providi....*

Quod attinet aedificationem ecclesiae cathedralis, hoc anno currenti lapides, cementum, lateres parantur pro ipsius aedificatione, sequenti quoque anno eadem matura parabitur idque, si Deus protraxerit, ecclesiarum eius aedificationem acurigam.

bo mówi o niej Welamin Rutski w procesie informacyjnym Radoszewskiego⁷⁷).

O stanie tej katedry mówią świadkowie z procesu Sokolowskiego (1636): Jerzy Tyszkiewicz, że znajduje się w biskupiej części Kijowa, jest murowana i bonae structurae⁷⁸); Ignacy Jelec T. J., że lapidea, dach wymaga naprawy, jest pod wezwaniem św. Katarzyny⁷⁹); Piotr Mieszkowski T. J., że lapidea, pulchrae structurae, dach wymaga bona reparatione, jest pod wezwaniem św. Katarzyny⁸⁰); Welamin Rutski, metropolita kijowski, że z kamienia, bonae structurae⁸¹).

Po odstąpieniu Kijowa Rosji długo byli biskupi kijowscy bez katedry, a to Jan Leszczyński, Tomasz Ujejski, Jan Witwicki, Andrzej Załuski, Mikołaj Święcicki, Jan Gomoliński, Walenty Arcemberski, Jan Tarło. Andrzej Załuski chciał wybudować katedrę biskupią w Białocerkwi, miał już na to pozwolenie królewskie, ale zniszczenie przez Tatarów i Paleja nie pozwoliło na to⁸²). Stolicę biskupią do Żytomierza przeniósł Samuel Oźga (Cieciszewski nazywa go lux diecezji), zamieniając kościół parafjalny na katedrę, raczej na ruinach kościoła parafjalnego budując katedrę. Wzruszająca była chwila, gdy Oźga wśród płaczu zebranych tłumów odprawiał Mszę św. pod namiotem na ruinach kościoła parafjalnego⁸³). Katedra Oźgi była początkowo z drzewa, potem wybudował z cegły⁸⁴). Drewniana nie stała długo z powodu wadliwej budowy⁸⁵). W r. 1771 spłonęła, została tylko kaplica i ona służyła Ossolińskiemu przez jakiś czas za katedrę, dopóki

⁷⁷) Congr. Conc. Processi dei vescovi, v. 16. p. 232vo.

⁷⁸) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. f. 495.

⁷⁹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. f. 485.

⁸⁰) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. f. 483.

⁸¹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. f. 481vo.

⁸²) Friese, De episcop. Kijov. Warszawa 1763, str. 23.

⁸³) Congr. Conc. Relacja Cieciszowskiego z 1793, p. 1. Ac primo quidem, cum nulla esset sedes episcopi, illam in civitate Zytomiria capituli huius districtus urbe constituit et designato in rudibus devastatae quondam ecclesiae parochialis loco ibi sub tentoriis inter lachrymas gestientis populi primum Missae sacrificium obtulit primaque fundamenta fabricae ecclesiae cathedralis iecit.

⁸⁴) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751. p. 2.

⁸⁵) Orłowski, Defensa, str. 116.

nie odrestaurował spalonej⁸⁶⁾. Za Cieciszowskiego nie można już było restaurować, ale trzeba było budować nową. Cieciszowski ogłosił składkę na ten cel. Sam dał 1000 zł. węgierskich i zobowiązał się utrzymywać przez cały czas budowy sześciu robotników. Napływające składki obracał na kupno materiału⁸⁷⁾.

UPOSAŻENIE BISKUPSTWA KIJOWSKIEGO.

Pierwsze pozytywne wiadomości o uposażeniu biskupstwa kijowskiego podaje Kazimirski w relacji z r. 1607⁸⁸⁾: opustoszałe, zajęte — stąd różne procesy. „Źródła dziejowe“ ks. Jabłonowskiego (w swych procesach z lat 1591, 1592, 1595, 1598, 1600, 1602, 1607, 1609, 1613, 1618, 1624 (wojew. kijow.), 1591, 1594, 1596, 1598, 1599, 1602, 1604, 1606, 1609, 1612, 1613, 1616, 1617, 1621, 1622, 1623 (wojew. braclaw.) podają i sprawy procesowe biskupstwa kijowskiego. Wereszczyński nie miał procesów, czyli spraw majątkowych nie dochodził. Kazimirski był w trudnym położeniu, bo przepadły akta i trudno mu było praw biskupstwa dochodzić. Z tych też powodów przegrał proces z Januszem ks. Zbaraskim, wojewodą braclawskim, który na biskupowszczyźnie już sam założył miasta. Proces był 11/V 1607. Skończył się przysądzeniem Januszowi dziedzictwa 34 jednostek, w tem miasta Pohrebiszcza i zamku na rzece Dawidówce⁸⁹⁾. Janusz ks. Zbaraski dał jednak rekompensatę biskupowi, zapisując kościołowi katedralnemu rzym.-katol. dobra Babicze i Słobódkę za dwa tygodnie (25/V 1607)⁹⁰⁾. Za to wygrał proces, choć i poprzedni był w pewnej mierze wygraną, z Siemionem Obodeńskim, sędzią ziem bracl. o grunta „biskupowszczyzną“ zwane, po lewej stronie rzeki Rosi dnia 22/V 1606. Wyrok wymienia pewne miejscowości, ale nie wszystkie, tylko kończy: i innych nie mało w tychże gruntach przy tychże rzekach leżących, niegdyś na czas krótki pozwanemu do używania od bisk. kij. wypuszczonych, a teraz sobie przywłaszczonych⁹¹⁾. Podobny proces miał Kazimirski u progu swych rządów, bo już 24/VII 1602 z Bartoszem Wereszczyńskim; prawdopodobnie był

⁸⁶⁾ Congr. Conc. Relacja Ossolińskiego z r. 1781. p. 2.

⁸⁷⁾ Congr. Conc. Relacja Cieciszowskiego z r. 1793. p. 3.

⁸⁸⁾ Congr. Conc. Relacja Kazimirskiego z r. 1607.

⁸⁹⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 111.

⁹⁰⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 124.

⁹¹⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 520.

on krewny poprzedniego biskupa. Chodziło o dobra biskupie miasto Śniatyn, stronie pozwanej oddane w zarząd. Biskup Kazimirski uzyskał dekret⁹²⁾.

Inne procesy biskupa Kazimirskiego świadczą o jego intensywnej gospodarce w głównych dobrach biskupich: mieście Faustów (Chwostów) i odpowiedniemu traktowaniu poddanych, ściąganiu ich do swego Faustowa, choć jest parę wypadków, że i z majątności biskupiej poddani zbiegali do innych panów. Jest też wśród nich kilka porachunków sąsiedzkich, np. biskup Kazimirski skarży O. Jeleseja Pletenickiego, archimandrytę pieczarskiego, „o najechanie z ludźmi monastyrskimi z Nawozu, Mniewa i innych majątności na majątność kościoła kijow. Koropie, w woj. kijowskim, o milę od granic moskiewskich leżącą i ludzi stamtąd uprowadzenie oraz innych gwałtów poczynienie“⁹³⁾. Termin był 14 sierpnia 1609. Za tydzień (21 sierpnia 1609) był znów termin, na którym biskup Kazimirski stawał oskarżony przez O. Jeleseja Pletenickiego o bicie i więzienie sług i poddanych Nawozskich w Koropiu i o inne gwałty⁹⁴⁾. Kazimirski skarg przeciw sobie o zbiegłych do jego włości poddanych z obcych majątków miał 18 na podstawie „Źródeł Dziejowych“, a wszystkich spraw sądowych 39.

Wyliczenie nazw posiadłości biskupich nie wyświetlałoby wiele i byłoby za szczegółowe dla ram niniejszego artykułu. Chodziłoby raczej o dochody z tych włości.

Dochody biskupstwa — według oceny świadków procesu informacyjnego — notują Acta Camer. od 1700 r. Trzeba dodać, że w sprawie dochodów biskupstwa mają świadkowie bardzo dobre informacje. Na tej podstawie otrzymujemy informacje, że w 1700 r. fructus occupati, 1715 circa 1000 talar. imper., 1718 ab haeretius occupati, 1723 — 330 scutorum monetae Romanae, 1749 — 1500 scut. mon. Rom., 1759 — 1000 scut. mon. Rom., 1775 — 6000 scut. mon. R. W 1751 r. podaje Sołtyk jako koadjutor kijowski, że dochody wynoszą 3000 scut. mon. R.

Z procesów Wereszczyńskiego wynika, że dochody są niepewne, w 1598 w procesie Kazimirskiego dochody wynoszą 500 duk. rzym., posiadłości są wielkie, ale osadników jest niewielu, pełna wartość dochodów wynosi 1500 zł. pol., ale obecnie tylko

⁹²⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 91.

⁹³⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 138.

⁹⁴⁾ Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XXI, str. 151.

600, Kazimirski podniósł dochody biskupstwa z 700 zł. na 8.000, z czego 2000 przypadały duchowieństwu, jak informuje Welamin Rutski w procesie Radoszewskiego⁹⁵), w 1636 zeznają świadkowie, w procesie Sokołowskiego, że dochody wynosiłyby 15.000 złp., gdyby biskupi rezydowali, ponieważ nie rezydują, wynoszą 10 do 12 tysięcy złp., a świadek Tyszkiewicz Jerzy, biskup żmudzki zeznaje, że Radoszewski podał mu dochody biskupstwa kijowskiego na 20.000 złp.⁹⁶). I rzeczywiście, wykaz podymnego od biskupa Radoszewskiego z 1628 r. świadczy o dużym zagospodarowaniu posiadłości biskupich⁹⁷).

KAPITUŁA KIJOWSKA.

Świadkowie z 1589, 1591, 1598 jednogłośnie mówią, że nie ma kapituły w Kijowie. Sarnicki tylko zeznaje w 1598 r., że wielu z szlachty kijowskiej oświadczało gotowość fundowania i dotowania prałatur i kanonij przy katedrze kijowskiej, gdy dostaną biskupa z sakrą i uczonego⁹⁸). Po śmierci Kazimirskiego jest już lepiej, bo w r. 1619 jest 3 albo 4 kanoników, jak zeznaje Welamin Rutski w procesie informacyjnym Radoszewskiego⁹⁹). W 1636 r., jak zeznają świadkowie w procesie Sokołowskiego, jest już kapituła: O. Jelec S. J. pochodzący z kijowszczyzny, 9 mil od Kijowa, podaje, że dignitates jest kilka, ale nominalnie, w rzeczywistości jest jedna, kanoników 6, rezyduje 3, wikary zazwyczaj jeden¹⁰⁰); O. Mieszkowski T. J., który od 12 lat przebywał w kijowszczyźnie jako kapłan, że 1 dignitas (prepozyt), 6 kanoników, 3 rezyduje, jeden wikary, powinno być 4 psalterzystów, ale ich nie ma z powodu braku duchowieństwa¹⁰¹); Tyszkiewicz, pochodzący z Kijowszczyzny, ale dawno już tam nie był, że 2 dignitates (prepozyt i archidiakon), 4 kanoników i 3—4 wikarych¹⁰²), Rutski, że 4 albo 6 kanoników¹⁰³).

Komentarzem do tych cyfr mogą być wiadomości, podane

⁹⁵) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 16. p. 233.

⁹⁶) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. p. 495 vo.

⁹⁷) Jabłonowski Al., Źródła dziejowe, T. XX, str. 79.

⁹⁸) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 10. p. 141.

⁹⁹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 16. p. 232 vo.

¹⁰⁰) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. p. 484.

¹⁰¹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. p. 483.

¹⁰²) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. p. 494.

¹⁰³) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 1636. p. 481 vo.

przez Sołtyka: Prałatów jest siedmiu: dziekan, prepozyt, archidia-
kon, scholastyk, kustosz, kantor, kanclerz, kanoników 9. Rezyduje
2 kanoników i 3 wikarych. Kanonicy zbierają się raz w roku na
kapitułę generalną¹⁰⁴), uposażenia niema żadnego, rezydują z na-
razeniem życia. Orłowski w „Defenzie“ (1748) podaje taką samą
cyfrę z tą różnicą, że dziewiąty kanonikat wówczas dopiero się
fundował. W r. 1781 wymienia Ossoliński 8 dignitates (przybył
archidiacon czernichowski) i 14 kanoników¹⁰⁵), a Cieciszowski
w r. 1793 — 8 dignitates, 12 kanoników, 6 wikarych, 4 mansjona-
rzy; jest też wtedy i prebenda teologa i penitencjarza¹⁰⁶). Osso-
liński zaznacza, że kanonicy nie rezydują, zjeżdżają się na zawo-
łanie, rezydujących sam opłaca, dochód kapituły wynosi 300 zł.
węg., posiadają beneficja w diecezji i poza¹⁰⁷).

PARAFJE DIECEZJI KIJOWSKIEJ.

Odpowiedź na wiele pytań co do życia religijnego w die-
cezji kijowskiej dałyby wiadomości o parafjach w tej diecezji:
ich liczbie, obsadzie duszpasterskiej i t. p. Jest jednak tych wia-
domości niewiele, a te, które są, nie podają wielu szczegółów,
przedewszystkiem brak jest danych odnośnie do duchowieństwa.
Pochodzą one z 12 lat i obejmują dwa wieki: 1598—1793.

W 1598 r., kiedy Kazimirski obejmował rządy diecezji, die-
cezja kijowska była pustkowiem. Żaden z 13 świadków w procesie
Wereszczyńskiego, ani z 6 w procesie Kazimirskiego nie wspomina
nic o parafjach. Zastał też Kazimirski przy objęciu diecezji 1 księ-
dza świeckiego i 4 dominikanów, w 1607 r. ma już 15 księży
świeckich i 12 dominikanów¹⁰⁸). Kazimirski nie ustawał w pracy,
bo w 1619 roku jest 15 parafij — jak zeznaje Welamin Rutski
w procesie Radoszewskiego¹⁰⁹). Dalsze wiadomości pochodzą

¹⁰⁴) Congr. Conc. Relacja K. Sołtyka, koadjutora kijowskiego z roku 1751, str. 3.

¹⁰⁵) Congr. Conc. Relacja Ossolińskiego, biskupa kijowskiego, z roku 1781, str. 3.

¹⁰⁶) Congr. Conc. Relacja Cieciszowskiego, biskupa kijowskiego, z r. 1793, str. 4.

¹⁰⁷) Congr. Conc. Relacja Ossolińskiego z r. 1781. str. 5.

¹⁰⁸) Cor. Conc. Relacja Kazimirskiego z r. 1607.

¹⁰⁹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, v. 16. p. 233.

z procesu Sokołowskiego, 1636, a więc po rządach Radoszewskiego. Podana liczba waha się między 30 a 40. Tyszkiewicz, biskup żmudzki, mający brata na Kijowszczyźnie, podał, że jest ok. 30 parafij¹¹⁰), O. Ignacy Jelec T. J., pochodzący z Kijowszczyzny, podał 40, z których ok. 10 ma fundacje, w innych są komendatarjusze, kapelani albo wogóle niema księdza¹¹¹), Piotr Mieszkowski T. J., który jako kapłan pracował na Kijowszczyźnie, zeznał, że jest około 28 parafij i 10 kościołów klasztornych¹¹²), Welamin Rutski, metropolita kijowski, że ponad 30¹¹³). Zgadza się z temi zeznaniami informacja Orłowskiego w „Defenzie“, że w połowie XVII w. było w diecezji kijowskiej 40 parafij.

Następne cyfry pochodzą już z XVIII w., kiedy Kijów i okolica nie należały już do Polski, a diecezja obejmowała tylko powiat owrucki i żytomierski. Ożga, obejmując rządy w 1723, nie zastał w diecezji ani kościołów, ani kapłanów¹¹⁴). W r. 1748 jest 20 parafij, jak podaje Orłowski w „Defenzie“, w r. 1751 Sołtyk podaje w relacji do Rzymu, że jest 21 kościołów, w tem 12 zakonnych¹¹⁵), Ossoliński przy objęciu rządów diecezji w 1773 zastał 27, a w 1781 było za niego 33 parafij, w tem 10 zakonnych i 2 kościoły klasztorne bez duszpasterstwa. W tym czasie było w diecezji 72 miast, 1500 wsi, dusz ob. łac. 40.506¹¹⁶). W 1793 r., według relacji Cieciszowskiego, jest w diecezji 43 parafij, w tem 14 zakonnych, 4 klasztory bez parafji i 8 oratorjów prywatnych. Diecezja obejmowała wtedy 3 miasta (Żytomierz, Owruć, Zwino-gródka), 91 miasteczek, 1839 wsi, mieszkańców 405.767. Liczby ludności o. łac. nie podaje¹¹⁷).

O dekanatach nie mówi żadna relacja, wylicza je Orłowski (1748): żytomierski, owrucki, chwastowski¹¹⁸). Podział na parafje wprowadził biskup Ożga¹¹⁹), dziekanów wyznaczył dopiero Kaje-

¹¹⁰) Congr. Consist. Processi dei vescovi, 1636. p. 496.

¹¹¹) Congr. Consist. Processi dei vescovi, 1636. p. 486.

¹¹²) Congr. Consist. Processi dei vescovi, 1636. p. 484.

¹¹³) Congr. Consist. Processi dei vescovi, 1636, p. 482.

¹¹⁴) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751, str. 2.

¹¹⁵) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751, str. 2.

¹¹⁶) Congr. Conc. Relacja Ossolińskiego z r. 1871, str. 3.

¹¹⁷) Congr. Conc. Relacja Cieciszowskiego z r. 1793, str. 4.

¹¹⁸) Orłowski K., Defensio biskupstwa i diecezji kijowskiej, Lwów, 1748, str. 134 i n.

¹¹⁹) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751, str. 2.

tan Sołtyk przed 1751¹²⁰). O tyle nie razi to spóźnienie, że w diecezji łuckiej rozgraniczono parafje na synodzie w 1726, bo uchwał w tej sprawie synodu z 1621 i 1641 nie wykonano.

Jeśli uwzględni się warunki tworzenia sieci organizacyjnej parafij na Kijowszczyźnie, to społeczeństwo tamtejsze wyszło obronną ręką, zdane niestety na siły własne, choć ponosiło straty jako przedmurze państwa. Pewne wyobrażenie o tych warunkach dają relacje niektórych biskupów, jak Kazimirskiego¹²¹), Sołtyka¹²²).

¹²⁰) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751, str. 3.

¹²¹) Congr. Conc. Relacja Kazimirskiego z r. 1607, str. 1: *Divo Clementi octavo, praedecessori Sanctitatis Vestrae, primo quadriennio, in quo statu episcopatum Chioviensem eo gemens inveneram, significaram in eonempe, quod ne vestigium quidem episcopatus apparebat*^{a)}. Nam cum antecessores mei plus quam a centum annis propter assiduas Tartarorum incursiones et Moschi insultus, quorum in finibus Chioviensis episcopatus consistit, Chioviae non residerent clerumque nullum tenerent, ecclesiae omnes tam in ipsa Chioviensi civitate, quam per totam dioecesim dissolutae sunt, areae illarum per schismaticos occupatae, apparatus ecclesiae direpti, domus tam episcopales quam presbyterorum dirutae, patrimonium ecclesiasticum per potentiores et schismaticos direptum, privilegia foundationis negligentia praedecessorum meorum amissa.

(a) Tej pierwszej relacji niestety niema w Arch. Congr. Soborowej).

¹²²) Congr. Conc. Relacja Sołtyka z r. 1751, str. 1 i n.: *Dioecesis Kijoviensis theatrum est omnium bellorum, insolentiae schismaticorum, Cosacorum, Tartarorum, Turcarum, Moschorum apertus campus, quae propter continua bella non semel funditus deleta et exstincta, in suis cineribus sepulta et propriis ruderibus obruta exstabat...* Et quamvis exoriente pace in Ukraina et dioecesis ad pristinas redire nitebatur vires, per nova tamen succedentia bella ad exoptatam non poterat pervenire perfectionem itaque pro abiecta dioecesi reputabatur, ubi neglectus cultus divinus, neglecta cura animarum reperiebatur. Cum vero in post antiqui episcoporum tantum modo titulari eiusdem episcopatus honore gaudentes possessionem stalli in Senatu Regni obtinuerent, hoc unico contenti, caetera curare non satagebant, nec valebant et suis bonis haereditariis vel beneficiatis, in quibus residebant, fuerant contenti.

Quam primum vero Illustrissimus Samuel Oźga, modernus episcopus Kijoviensis et Czernichoviensis huncce episcopatum obtinuerit... omnem curam et sollicitudinem adhibuit in promovendo maiori cultus divini augmento fideique orthodoxae emolumento... Dioecesim, licet cum periculo vitae, non parcendo magnis expensis et laboribus visitavit, cathedram primo ligneam, deinde de cocto latere muratam magno et proprio sumptu fundavit illamque exornavit et in parte dotavit. Erexit hic Jacob noster lapidem in titulum maioris gloriae Dei tamquam alter erector cathedrae et ampliatio dioecesis, in qua circa adventum illius nulla ritus latini aderant templa, cum omnes ecclesiae, quotquot fuerant, hostili furore in favillam sunt re-

Nie mogło więc być dobrych stosunków religijnych w tamtejszym społeczeństwie. Obraz, podany przez Orłowskiego, archidiacona kijowskiego, który towarzyszył Sołtykowi w wizytacji generalnej diecezji kijowskiej, odpowiada warunkom, w jakich znajdowała się diecezja¹²³).

Pierwszy znany imienny wykaz parafii diecezji kijowskiej daje Orłowski w swej „Defenzie“¹²⁴), tem ważniejszy, że z wyliczeniem gmin przynależnych do poszczególnych parafii. Według niego, w połowie XVII w. były 3 dekanaty w diecezji kijowskiej: cudnowski, kodnieński, wielednicki, mające razem 40 parafii; w połowie XVIII w. (1748 druk książki) także 3 dekanaty: zytomierski, chwastowski (faustowski), owrucki, mające razem 20 parafii, ale też wtedy diecezja obejmowała tylko powiat zytomierski i owrucki. Do tych 20 parafii należy 592 gmin. Orłowski kończy jednak swój wykaz uwagą: *Notandum venit. Multae villae sunt vagabundae, quae nullam ecclesiam parochialem determinatam habent, ubinam sacramenta iure parochiali percipere debeant et hac ex ratione magnae locorum distantiae, accessus difficilis propter loca inuia,*

dactae, tamen post hoc eius conatu et bonis exemplis proprioque eiusdem peculio ecclesiae feliciter assurrexere, ad quas sacerdotes bonos et morigeros instituit, dioecesim per parochias distinxit....

¹²³) Orłowski Karol, *Defensa biskupstwa i diecezji kijowskiej*, Lwów, 1748, str. 108 i n. Scire tamen oportet, quod Provincia Ukrainensis dioecesis scilicet Kijoviensis plena quidem hominibus sed iumentis et brutis insipientibus comparatis pro tunc exstabat, in qua vix vestigium othodoxae fidei reperiebatur. Et quamvis Polonus populus et illo tempore gratia feracis glebae illuc convenerat, quia tamen nullae ferme Ecclesiae ritus latini fuere itaque catholici aut sine consolatione spirituali et participatione sacramentorum vivebant aut morem schismaticorum sequebantur et illarum ritum amplectebantur. Proinde animae pretioso sanguine Christi Domini redemptae a vero pastore aberrantes in infelici et misero statu salutis reperiebantur. Nullus ordo dioecesis, sed sempiternus horror inhabitabat, quae inconvenientiae, quae scelera stupenda, orbi inaudita pene omne nefas dominabatur. Poligamiae, bigamiae scelus commune fuit, mariti, si in aliquo uxores malos deprehendissent, vendebant, aut cum aliquo pretio commutabant, aliquando correctos denuo recipiebant, concubinatus, adulteria specie honesti habebantur, nulla sacramentorum reverentia, nulla observantia divinorum, sed publica scandala grassabantur. Quia de aliis stupet animus, nec exprimere audet calamus. Hoc potissimum malum ex eo, quod longo tempore nullus antistitum suas cognovit oves, nec suae cognoverunt pastorem, capitulum extra dioecesim, dioecesis extra sacerdotes.

¹²⁴) Orłowski K., *Defensa biskupstwa i diecezji kijowskiej*, Lwów 1748, str. 134 i n.

aquosa, paludosa, densis silvis consita. Rzeczywiście te loca vagabunda musiały być bardzo „multa“, jeśli prawie w tym samym czasie, bo w r. 1749, jest 21 dekanatów unickich i 861 parafij¹²⁵), a więc więcej dekanatów unickich, niż łacińskich parafij, nadto choćby poszczególna parafja unicka obejmowała tylko jedną wioskę, to na loca vagabunda, nie przydzielone do żadnej parafji, wypada 269, a więc połowa cyfry miejscowości przydzielonych. W lat dwadzieścia (1763)¹²⁶) liczba parafij ta sama. Parafja w Trojanowie w 1748 była w trakcie tworzenia, w 1763 ante 12 an. circiter fundata, ale certum numerum locorum non habet praescriptum, Olewsko, jak w 1748, tak i w 1763 nie ma przydziału gmin, bo karmelici trzewickowi jeszcze przed 1748 nie zjawili się wówczas, gdy wydzielano parafje, a parochia Babice pastore orbata manet i dlatego też niema przydzielonych gmin.

Przy tej sposobności poruszę losy sieci parafjalnej w województwie braclawskim, które należało do diecezji łuckiej, luźnie z nią związane. Z synodu łuckiego z 1726 dowiadujemy się, że w województwie braclawskim było w roku 1604 15 parafij, jak świadczą notaty, zrobione na rozkaz biskupa łuckiego Marcina Szyszkowskiego, w 1726 są dwie nowozbudowane (Granów, Niemirów), w Braclawiu buduje się. Parafij zaś unickich jest mniej więcej w tym samym czasie, bo 1749, 498 w 11 dekanatach¹²⁷). Liczba parafij łac. w wojew. Braclawskim tak samo zapewne nie uległa większej zmianie od 1726 do 1749, jak w kijowskim od 1748 do 1763.

Dla ilustracji podaję cyfry z diecezji lwow. o. łac. W najstarszym wykazie parafij diecezji lwow., znajdującym się w relacji Solikowskiego do Rzymu z 1600 mamy 109 parafij, do 1615 r. (Relacja Pirawskiego) przybywa 13 parafij, ubywa 11, w rezultacie jest 111; do 1641 (wykaz synodu) przybywa w stosunku do 1615 r. 26 parafij i ubywa 6, w rezultacie jest 131; do 1765 przybywa w stosunku do 1641 r. 33 parafij, ubywa 28, w rezultacie jest 136.

Chociaż cyfra parafij w diecezji kijowskiej stosunkowo dość szybko wzrastała, nie odpowiadała ich liczba potrzebom wiernych. Cieciszowski widząc, że wskutek małej liczby kościołów ludność

¹²⁵) Congr. Conc. Relacja Hrebnickiego z r. 1752, str. 10.

¹²⁶) Friesius Chr., De episcopatu Kioviensi, Varsoviae, 1763.

¹²⁷) Congr. Conc. Relacja Hrebnickiego z 1752, str. 10.

przechodzi z obrz. łac. na grecki, bo cerkwie są bardzo liczne, starał się na Sejmie Czteroletnim, by Rzeczpospolita na własny koszt stworzyła nowe parafje. Wszyscy posłowie przyjęli ten projekt cum applausu i uchwalili założenie nowych 24 parafij¹²⁸⁾.

Lwów

X. Teofil Długosz.

SUMMARIUM.

T. Długosz. Quaestiones selectae de episcopatu Kijoviensi r. l.

Qua fonte in primis Actis Camer., Processibus informationis et Relationibus episcoporum Kijoviensium r. l. et gr. ex Archivio Vaticano usus sum. Tractavi tempora ante provisionem Josephi Wereszczyński, quae erant incerta. Dedi certam seriem episcoporum et suffraganeorum Kijoviensium r. l., et nonnulla de cathedra, et capitulo Kijoviensi, de dote, fructibus episcopatus Kijovien. Numerus parochiarum in dioecesi Kijoviensi r. l. erat exiguus, ecclesiae saepissime per incursus Tartarorum, Moscorum, Cosacorum combustae. Circa ann. 1790 erant in dioecesi 43 parochiae, in his 14 regularium et 4 ecclesiae regularium sine parochia. Comitata Generalia hoc tempore 24 parochias aere publico creare et sufficienti dote providere stauerunt.

---

¹²⁸⁾ Congr. Conc. Relacja Cieciszowskiego z r. 1793, str. 6 i n.

Cum provincia haec fervente vicino bello inopia panis premeretur, officii mei duxi egestati et miseriae pauperum pro posse succurrere, quod quamvis per exiguum obsequium Divina Providentia ad meliorem finem convertit, cum id et aedificationi populi inserviret et mihi ad promovenda negotia dioecesis meae in Comitibus Generalibus Regni faciliorem aditum aperiret. Namque cum tam parvum numerum ecclesiarum parochialium in dioecesi repererim, ut aliquot milliaribus a se distat multas occasionem praerberent transeundi de ritu latino ad graecum, cuius ecclesiae frequentissimae sunt, omni ope, studio et viribus contendit, ut Respublica, si provinciam istam tutam et a schismate salvam habere cupit, de erigendis novis parochiis ritus latini provideat. Quod quidem ardentissimum votum meum faventibus superis communi nuntiorum applausu promotum tantum effecit, ut Respublica lege Comitiorum suorum viginti quatuor novas parochiales ecclesias ritus latini aere publico creandas et sufficienti dote providendas decrevit. Et quamvis exorta nova in Rempublicam nostram tempestas effectum huius constitutionis suspendit, minime tamen animum meum fregit, ut ab officio meo desisterem et quae possum, ad bonum dioecesis meae conferrem.